

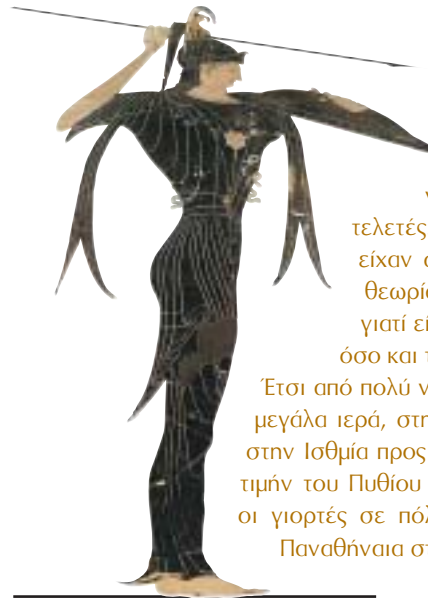

ISBN: 960-214-234-0

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ • ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ
Α' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ & ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ • ΤΟΜΕΑΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΚΟΡΝΗΛΙΑ ΧΑΤΖΗΑΣΛΑΝΗ

Στην αρχαιότητα, η λατρεία, συνεκτικό στοιχείο για την πόλη-κράτος, εκδηλώνονταν με γιορτές, θεσμοθετημένους αγώνες και τελετές. Οι έννοιες του αγώνα, της νίκης και της δόξας είχαν άμεση σχέση με την ανθρωποκεντρική κοσμοθεωρία των αρχαίων Ελλήνων αλλά και πληρότητα, γιατί είχαν ως ιδεώδες την αριστεία τόσο του σώματος όσο και του πνεύματος.

Έτσι από πολύ νωρίς καθιερώθηκαν οι πανελλήνιοι αγώνες στα μεγάλα ιερά, στην Ολυμπία και στη Νεμέα προς τιμήν του Δία, στην Ισθμία προς τιμήν του Ποσειδώνα και στους Δελφούς προς τιμήν του Πυθίου Απόλλωνα. Αλλά όχι λιγότερη φήμη είχαν και οι γιορτές σε πόλεις, η σπουδαιότερη από τις οποίες ήταν τα Παναθήναια στην Αθήνα.

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 20044 (360/59 π.Χ.)

ΤΑ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ

Τα Παναθήναια ήταν μια πολύ παλαιά γιορτή της Αθήνας, αφιερωμένη στην προστάτιδα θεά της, που σύμφωνα με την παράδοση είχε τα γενέθλιά της στις 28 Εκατομβαιώνος, δηλαδή περίπου στις 15 Αυγούστου. Η γιορτή ήταν πολυήμερη και περιελάμβανε διάφορες εκδηλώσεις: καλλιτεχνικούς και αθλητικούς αγώνες καθώς και μία μεγάλη πομπή προς την Ακρόπολη. Η πομπή, που απεικονίζεται στη ζωφόρο του Παρθενώνα, είχε ως αποκορύφωμα την παράδοση του «πέπλου», του δώρου των Αθηναίων στο λατρευτικό «Διηπετές ξόανο», το ουρανόπεμπτο από τον Δία ξύλινο άγαλμα της Αθηνάς, το οποίο έστεκε αρχικά μέσα στον Αρχαίο Ναό και αργότερα στο Ερέχθειο. Ακολουθούσαν οι θυσίες προς τιμήν της θεάς.

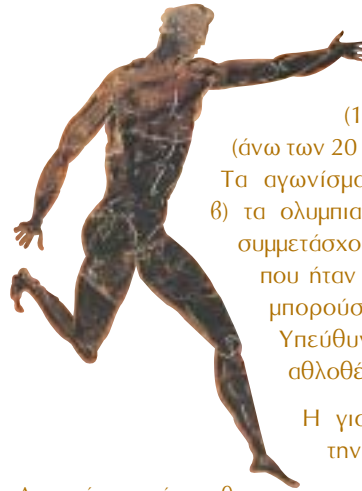
Οι Αθηναίοι πίστευαν ότι τα Παναθήναια ιδρύθηκαν από τον μυθικό Εριχθόνιο και ότι πήραν τη γνωστή θεσμοθετημένη μορφή τους το 566 π.Χ., με πρωτοβουλία του τυράννου Πεισίστρατου, ο οποίος εισήγαγε τον λαμπρότερο εορτασμό τους κάθε τέσσερα χρόνια, τα Μεγάλα Παναθήναια, τον τρίτο χρόνο των Ολυμπιάδων. Συνέχισαν να γιορτάζονται για χίλια σχεδόν χρόνια, μέχρι περίπου το 410 μ.Χ. Φυσικά η διάρκεια της γιορτής, οι κανονισμοί, τα αγωνίσματα, τα βραβεία, όλα μεταβάλλονταν κατά τη διάρκεια τώσων αιώνων.

Επιγραφή IG II² 2311, Αθήνα, Επιγραφικό Μουσείο (περί το 380 π.Χ.)

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Τα Παναθήναια, αρχικά τουλάχιστον, ήταν μια θρησκευτική εκδήλωση και οι αγώνες που τη συνόδευαν είχαν επίσης θρησκευτικό χαρακτήρα: ήταν η θυσία κόπου και φυσικής ενέργειας προς την προστάτιδα θεά της πόλης-κράτους. Παράλληλα η πόλη ενδιαφερόταν ζωηρά για τους αγώνες αυτούς, γιατί αφενός την προέβαλλαν στο πανελλήνιο και αφετέρου, οι αθλητικοί τουλάχιστον, συνδυάζονταν με την πολεμική εκπαίδευση των νέων. Ο συνδυασμός αθλητικών και θρησκευτικών τελετών και θεάματος ήταν πολύ αγαπητός και ολόκληρο το πανηγύρι δημιουργούσε μεγάλο ενθουσιασμό στους Αθηναίους για τους παναθηναϊκούς αγώνες.

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Βόλος, Αρχαιολογικό Μουσείο Κα 4266/91 (336/35 π.Χ.)

Τα Παναθήναια περιελάμβαναν περίπου είκοσι αγωνίσματα. Οι αθλητές χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με την ηλικία τους: Παιδες (12-16 ετών), Έφηβοι αγένειοι (16-20 ετών), Άνδρες (άνω των 20 ετών). Υπήρχαν αγώνες ατομικοί και αγώνες ομαδικοί. Τα αγωνίσματα ήταν τριών κατηγοριών: α) τα καλλιτεχνικά β) τα ολυμπιακά (ιππικά και γυμνικά) στα οποία μπορούσαν να συμμετάσχουν αθλητές από όλη την Ελλάδα και γ) τα αθλήματα που ήταν συνδεδεμένα με τις τοπικές παραδόσεις, στα οποία μπορούσαν να λάβουν μέρος μόνον Αθηναίοι πολίτες. Υπεύθυνοι για την οργάνωση των αγώνων ήταν δέκα αθλοθέτες, ένας από κάθε φυλή, με τετραετή θητεία.

Η γιορτή των Παναθηναίων ήταν πολύ σημαντική για την αθηναϊκή πολιτεία που δαπανούσε μεγάλα ποσά για τις τελετές και τις θυσίες, καθώς και για τα βραβεία που δίνονταν στους νικητές των αγώνων. Κάποια από τα έξοδα, κυρίως για τους αγώνες που ανήκαν στις τοπικές παραδόσεις των Αθηναίων, προέρχονταν από χορηγίες.

ΤΑ ΒΡΑΒΕΙΑ

Οι αγώνες στα Παναθήναια ήταν “χρηματίτες”. Ήταν οι μόνοι αγώνες της αρχαίας Ελλάδας στους οποίους δινόταν και 2ο βραβείο, συνήθως αξίας ενός πέμπτου της αξίας του 1ου βραβείου.

Στους περισσότερους αγώνες τα βραβεία στους νικητές ήταν αγγεία υψηλής τέχνης, οι λεγόμενοι παναθηναϊκοί αμφορείς, γεμάτοι λάδι, αγγεία που γίνονταν κατά παραγγελία του κράτους. Οι περισσότεροι ήταν ψηλότεροι από 60 εκ. Ήταν μελανόμορφα αγγεία, δηλαδή οι μορφές ήταν μαύρες επάνω σε ερυθρό φόντο, αν και η μελανόμορφη τεχνική σε όλα τα άλλα αγγεία σταμάτησε στα μέσα του 5ου αι. π.Χ. Στη μία πλευρά του αγγείου απεικονιζόταν παράσταση του αγωνίσματος για το οποίο δινόταν ως βραβείο ο αμφορέας και στην άλλη πλευρά απεικονιζόταν πάντοτε η ένοπλη Αθηνά ως πολεμική θεά, ανάμεσα σε δύο δωρικούς κίονες που συνήθως στέφονταν με πετεινούς. Επάνω στο αγγείο, δίπλα στον κίονα, αναγραφόταν συνήθως σε αττικό προεγκλειδείο αλφάβητο η επιγραφή “ΤΟΝΑΘΕΝΕΘΕΝΑΘΛΟΝ”, αργότερα όμως και “ΤΩΝΑΘΗΝΗΘΕΝΑΘΛΩΝ”, (των Ἀθήνηθεν ἄθλων) δηλαδή “από τους αγώνες των Αθηνών”. Παναθηναϊκοί αμφορείς - βραβεία θεωρούνται μόνον όσοι φέρουν την επιγραφή αυτή. Στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. προστίθεται και μία επιγραφή με το όνομα του Επώνυμου Ἀρχοντα.

Υπήρχε λοιπόν ένας συνδυασμός στοιχείων θρησκευτικών (παράσταση της προστάτιδας θεάς), αθλητικών (παράσταση του αγωνίσματος για το οποίο δινόταν το βραβείο) και πολιτικών (κρατική επιγραφή της πόλης-κράτους), που έκανε τα αγγεία αυτά, μαζί με το μεγάλο τους μέγεθος, και την υψηλή ποιότητα της κατασκευής και εικονογράφησης τους εντελώς ξεχωριστά.

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art, Rogers Fund, 1914 (14.130.12) (περί το 530 π.Χ.)

Ο κάθε παναθηναϊκός αμφορέας περιείχε περίπου 36 κιλά λάδι. Ο μέσος όρος του πρώτου επάθλου ήταν 50-70 αμφορείς, ο δε νικητής της αρματοδρομίας έπαιρνε 140 αμφορείς, δηλαδή 5 τόνους λάδι αξίας περίπου 1680 αρχαίων δραχμών, που αντιστοιχούσε σε ημερομίσθια περίπου πεντέμισυ χρόνων.

Υπολογίζεται ότι σε κάθε Παναθήναια οι Αθηναίοι προσέφεραν 1400-2000 παναθηναϊκούς αμφορείς γεμάτους λάδι. Από αυτούς σώζονται περίπου 200-300 αμφορείς (θεωρείται ότι πρόκειται για λιγότερο από το 1% του συνόλου). Τα στοιχεία που αναφέρονται στο έντυπο αυτό για τον αριθμό των παναθηναϊκών αμφορέων που δίνονταν ως βραβεία στους διάφορους αγώνες αναγράφονται στην επιγραφή IG II² 2311 του 380 π.Χ., που βρίσκεται στο Επιγραφικό Μουσείο και αποδίδουν τα βραβεία της εποχής. Τμήματα της επιγραφής λείπουν και έτσι δεν παραθέτονται στοιχεία για ορισμένους αγώνες.

Οι λεγόμενοι ψευδοπαναθηναϊκοί αμφορείς έχουν όλα τα χαρακτηριστικά των παναθηναϊκών αμφορέων αλλά, εκτός του ότι είναι μικρότεροι, στερούνται του σημαντικότερου στοιχείου, δηλαδή της κρατικής επιγραφής. Οι ειδικοί διαφωνούν για τον προορισμό τους. Υπάρχουν θεωρίες ότι προορίζονταν για τους 2ους νικητές, για άλλους αγώνες, ότι ήταν αναμνηστικά χρηστικά αγγεία για τις γιορτές που ακολουθούσαν τις παναθηναϊκές νίκες, ακόμα και ότι χρησίμευαν ως παραδείγματα στα κεραμικά εργαστήρια.

Στους καλλιτεχνικούς καθώς και στους αγώνες τοπικών παραδόσεων τα βραβεία δεν ήταν παναθηναϊκοί αμφορείς και έτσι δεν υπάρχουν αμφορείς με παραστάσεις από αυτούς τους αγώνες.

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό
αμφορέα, Αθήνα, Εθνικό
Αρχαιολογικό Μουσείο 20048
(363/62 π.Χ.)

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ

Κατά τα κλασικά χρόνια υπολογίζεται ότι η γιορτή διαρκούσε περίπου μία εβδομάδα, το τελευταίο δεκαήμερο του μηνός Εκατομβαιώνος. Οι περισσότεροι ερευνητές πιστεύουν ότι τα Παναθήναια ακολουθούσαν περίπου το παρακάτω πρόγραμμα:

1η μέρα

ΑΓΩΝΕΣ ΡΑΨΩΔΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

2η μέρα

ΓΥΜΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΠΑΙΔΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ

3η μέρα

ΓΥΜΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΑΝΔΡΩΝ

4η-5η μέρα

ΙΠΠΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

6η μέρα

ΑΓΩΝΕΣ ΠΟΥ ΑΝΗΚΑΝ ΣΤΙΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

7η μέρα

ΛΑΜΠΑΔΗΔΡΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΑΝΝΥΧΙΣ

8η μέρα (28η Εκατομβαιώνος)

ΠΟΜΠΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΚΑΙ ΘΥΣΙΕΣ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οι καλλιτεχνικοί αγώνες περιελάμβαναν αγώνες μουσικούς και αγώνες ραψωδίας. Σύμφωνα με μία επιγραφή, το 162 π.Χ. εισάγονται στα Παναθήναια και θεατρικοί αγώνες. Τα βραβεία στους καλλιτεχνικούς αγώνες δεν ήταν παναθηναϊκοί αμφορείς αλλά πολύτιμα στεφάνια και χρήματα.

ΑΓΩΝΑΣ ΡΑΨΩΔΙΑΣ

Η “ραψωδία” προέρχεται από τις λέξεις “ράπτειν” και “ωδή”. Δεν γνωρίζουμε πολλά στοιχεία για τους αγώνες ραψωδίας. Πρόκειται για αγώνες απαγγελίας Ομηρικών επών και λυρικών ποιημάτων. Συνήθως στους αγώνες απήγγελλαν τα κείμενα του Ομήρου στη σειρά, δηλαδή ο κάθε ραψωδός συνέχιζε από εκεί που είχε τελειώσει ο προηγούμενος. Αργότερα απήγγελλαν ολοκληρωμένα επεισόδια, περίπου 500-800 στίχων.

Τα Ομηρικά έπη χωρίστηκαν σε “ραψωδίες” από τους Αλεξανδρινούς φιλολόγους πολύ αργότερα, κατά τα Ελληνιστικά χρόνια.

Οι ραψωδοί αγωνίζονταν πάντοτε μόνοι χωρίς συνοδεία μουσικής, μόνο σε δημόσιες γιορτές και ποτέ σε ιδιωτικά σπίτια. Σύμφωνα με τους κανόνες δεν έπρεπε να κάνουν πολλές κινήσεις, χειρονομίες κ.ά. Στα αγγεία εικονίζονται να έχουν γένια και να κρατούν ραβδί. Στο αγγείο της εικόνας ο ραψωδός στέκεται επάνω σε βάθρο, κρατάει τη ράβδο του, και από το μισάνοιχτο στόμα του βγαίνουν οι πρώτες λέξεις του ποιήματος: ΗΟΔΕΠΟΤΕΝΤΥΡΙΝΘΙ (Ώδε ποτ' ἐν Τύρινθι) δηλαδή «Ετσι κάποτε στην Τύρινθα»...

Ερυθρόμορφος αμφορέας, Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο GR 1843.11-3.34
BM Catalogue of Vases E270 (περί το 480 π.Χ.)

ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν ότι η μουσική ήταν απαραίτητο στοιχείο κάθε πνευματικής, καλλιτεχνικής και κοινωνικής δραστηριότητας αλλά και της καθημερινής ζωής. Πίστευαν επίσης ότι διαμορφώνει τον χαρακτήρα και αποτελεί έτσι άριστο μέσο για την ανατροφή των νέων. Φυσικό ήταν να υπάρχει μεγάλη σχέση μουσικής και αθλητικών αγώνων στην αρχαία Αθήνα. Εκτός λοιπόν από τους μουσικούς αγώνες, μουσική υπήρχε ως σύνθημα για την έναρξη του αγώνα, για τη βράβευση του νικητή, ως συνοδεία κάποιων αγώνων και φυσικά στο πανηγύρι που ακολουθούσε.

Οι ίδιοι οι μουσικοί αγώνες, θεωρούνταν πολύ σημαντικοί και αυτό αντικατοπτρίζεται και στα πολύ μεγάλα βραβεία, τα οποία δίνονταν για να προσελκύσουν επαγγελματίες διάσημους μουσικούς. Οι αγώνες γίνονταν από τον 6ο αιώνα π.Χ., αλλά ο Περικλής τον 5ο αιώνα π.Χ. τους αναδιοργάνωσε, τους θεσμοθέτησε και έχτισε το ομώνυμο Ωδείο κάτω από την Ακρόπολη, όπου γίνονταν οι αγώνες από τότε.

ΑΓΩΝΑΣ ΑΥΛΩΝ

Αγώνας Αυλητών: Πρόκειται για αγώνα μόνον ανδρών, στον οποίο ο μουσικός έπαιζε δύο αυλούς μαζί. Οι αυλοί ήταν όργανα με επιστόμια και ήταν άλλοτε ίσου κι άλλοτε διαφορετικού μήκους. Ο αυλητής συχνά φορούσε μία δερμάτινη κορδέλλα στο στόμα, τη φορβειά, που τον βοηθούσε να φυσάει τον αέρα στα πνευστά. Συχνά στα αγγεία εικονίζεται και η θήκη των αυλών, η “συβήνη”. Το παίξιμο των αυλών ήταν πολύ διαδεδομένο στην αρχαία Αθήνα και ως μουσικός αγώνας, αλλά και ως συνοδεία σε αθλητικούς αγώνες. Αυλητής πάντοτε συνόδευε τον Πυρρικό χορό.

1ο βραβείο: Στεφάνι

Αγώνας Αυλωδών: Πρόκειται για αγώνα δύο μουσικών. Ο ένας έπαιζε διπλούς αυλούς και ο άλλος τραγουδούσε. Συνήθως ο τραγουδιστής ήταν παιδί. Υπήρχε όμως και αγώνας μόνον παιδών.

Στο αγγείο της εικόνας παριστάνονται οι δύο μουσικοί να στέκονται κοιτώντας ο ένας τον άλλο, επάνω σε ένα τραπέζι. Ο αυλητής παίζει τους αυλούς και ο τραγουδιστής κρατάει κλάδους. Αριστερά και δεξιά κάθονται (και συνεπώς παριστάνονται πολύ μεγαλύτεροι) δύο γενειοφόροι κριτές ή ακροατές. Ίσως οι μουσικοί είναι παιδιάς.

1ο βραβείο: Στεφάνι αξίας 300 δρχ.

2ο βραβείο: 100 δρχ.

Ψευδοαναθηναϊκός αμφορέας, Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art, Gift of Norbert Schimmel, 1989.281.89 (περί το 540 π.Χ.)

ΑΓΩΝΑΣ ΚΙΘΑΡΑΣ

Αγώνας Κιθαριστών: Πρόκειται για αγώνα που ο μουσικός έπαιζε κιθάρα. Η κιθάρα ήταν όργανο επαγγελματιών μουσικών που έδιναν παραστάσεις μόνον σε δημόσιους χώρους. Οι κιθαριστές έχαιραν μεγάλης φήμης. Συνήθως φορούσαν πολυτελή ρούχα με πλούσια διακόσμηση. Εντυπωσιακές διακοσμητικές κορδέλλες κρεμούσαν και στις κιθάρες. Συχνά ο μουσικός κρατούσε πλήκτρο. Υπήρχε αγώνας ανδρών και παιδών.

1ο βραβείο: Στεφάνι αξίας 500 δρχ. και 300 δρχ.

2ο βραβείο: 200 δρχ.

3ο βραβείο: 100 δρχ.

Αγώνας Κιθαρωδών: Πρόκειται για αγώνα που ο μουσικός έπαιζε κιθάρα και συγχρόνως τραγουδούσε. Στον αγώνα συμμετείχαν μόνον άνδρες. Είναι ο μόνος αγώνας στον οποίο, σύμφωνα με την επιγραφή δίνονταν πέντε βραβεία, που αποτελούσαν ένα πολύ μεγάλο χρηματικό ποσό.

Φυσικά στις παραστάσεις των αγγείων δεν είναι εύκολο να διακριθεί αν ο μουσικός είναι κιθαριστής ή κιθαρωδός. Αν η σκηνή εικονίζει τη στιγμή του αγώνα, όπως στο αγγείο της εικόνας, ο κιθαρωδός διακρίνεται από την κίνηση του κεφαλιού προς τα πίσω και από το ανοικτό στόμα. Πολλές φορές όμως η παράσταση δεν δείχνει τον αγώνα, αλλά τη βράβευση συνήθως από τη θεά Νίκη.

1ο βραβείο: Χρυσό στεφάνι αξίας 1000 δρχ. και 500 αργυρές δρχ.

2ο βραβείο: 1200 δρχ.

3ο βραβείο: 600 δρχ.

4ο βραβείο: 400 δρχ.

5ο βραβείο: 300 δρχ.

Ερυθρόμορφος αμφορέας, Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art, Fletcher Fund, 1956 (56. 171. 38) (περί το 490 π.Χ.)

ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

ΓΥΜΝΙΚΑ ΑΘΛΗΜΑΤΑ

Οι αγώνες αυτοί, αντίστοιχοι με τους σημερινούς αγώνες στίβου, αποκαλούνται γυμνικοί γιατί οι αθλητές αγωνίζονταν γυμνοί. Αρχικά ορισμένοι αγώνες διεξάγονταν στην Αρχαία Αγορά, οι περισσότεροι όμως στην περιοχή του Φαλήρου, στον Δήμο Εκελιδών. Το 330 π.Χ. χτίζεται το Παναθηναϊκό Στάδιο και από τότε γίνονται εκεί.

ΔΡΟΜΟΣ

Πρόκειται για ένα από τα παλαιότερα αγωνίσματα όλων των αγώνων.

Ο αριθμός των δρομέων επάνω στα αγγεία ποικίλλει από τρεις έως πέντε. Εικονίζονται συνήθως με το κεφάλι και τα πόδια σε προφίλ, αλλά με τον κορμό κατ' ενώπιον και με υψωμένο το αριστερό χέρι και πόδι.

Υπήρχαν διάφορα είδη δρόμου ανάλογα με την απόσταση που έτρεχαν οι δρομείς. Μερικές φορές διακρίνεται από τη στάση του σώματος και τις κινήσεις τους αν τρέχουν μικρή ή μεγάλη απόσταση. Ενίοτε ο τύπος του δρόμου αναγράφεται στο αγγείο.

Στάδιον: Μονάδα μήκους στους αγώνες δρόμου αποτελούσε το μήκος του σταδίου, δηλαδή του δρόμου όπου έτρεχαν οι αθλητές και το οποίο ποικίλλε σε κάθε πόλη ανάλογα με το γήπεδο που αυτή διέθετε. Στην Αθήνα το στάδιο ήταν 185 μέτρα. Οι παίδες έτρεχαν μόνον σε αυτό το αγώνισμα δρόμου. Το στάδιο ήταν το παλαιότερο από όλα τα αγωνίσματα και ο νικητής έδινε το όνομά του στην κάθε Ολυμπιάδα.

Δίαυλος: Ο δρομέας έτρεχε δύο στάδια, 370 μέτρα. Εκκίνηση και τέρμα ήταν το ίδιο σημείο. Σε κάποια αγγεία διακρίνεται ένας πάσσαλος, ο καμπήρας, το σημείο απ' όπου επέστρεφαν οι δρομείς για να διπλασιάσουν την απόσταση.

Για το στάδιο και τον δίαυλο, που ήταν οι δρόμοι ταχύτητας γίνονταν και προκριματικοί αγώνες. Στις ανασκαφές στην Αρχαία Αγορά έχουν βρεθεί δέκα λωρίδες, άρα έτρεχαν κάθε φορά, δέκα αθλητές μαζί.

Ίππιος: Πρόκειται για αγώνα ημιαντοχής, που οι δρομείς έπρεπε να διανύσουν απόσταση τεσσάρων σταδίων, που ήταν το μήκος του Ιπποδρόμου και γι' αυτό ονομάστηκε ο αγώνας ίππιος.

Δόλιχος: Πρόκειται για αγώνα αντοχής, είκοσι έως εικοσιτεσσάρων σταδίων. Το αγώνισμα σχετιζόταν με τους αγγελιοφόρους που μετέφεραν μηνύματα σε ολόκληρη την Ελλάδα και με αυτό γινόταν η έναρξη των γυμνικών αγώνων.

Βραβεία (αναφέρονται στο στάδιο): Παις 50 🏆 Έφηβος 60 🏆 Άνδρας 80 🏆

Παναθηναϊκός αμφορέας, Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art, Rogers Fund, 1914 (14.130.12) (περί το 530 π.Χ.)

ΟΠΛΙΤΟΔΡΟΜΙΑ

Οι δρομείς συναγωνίζονταν στο τρέξιμο, συνήθως στον δίαυλο (περίπου 370 μ.), φορώντας κράνος, κνημίδες και κρατώντας ασπίδα. Με την πάροδο των χρόνων από τον εξοπλισμό έμεινε μόνον η ασπίδα. Οι ασπίδες που κρατούσαν οι αθλητές ανήκαν στο κράτος και φυσικά ήταν όμοιες. Πρόκειται για αγώνισμα που είχε πολύ εμφανή σχέση με τις πολεμικές ασκήσεις και την εκπαίδευση των εφήβων, ενώ υπήρχε και αγώνας εφήβων. Παράλληλα επρόκειτο για ένα από τα πιο θεαματικά αγωνίσματα.

Βραβεία: Άνδρας 70 🏆

Λεπτομέρεια από αττικό ερυθρόμορφο αμφορέα, Παρίσι, Musée du Louvre G214, (περί το 480-470 π.Χ.)

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Αθήνα, Συλλογή Γ' Εφορείας Αρχαιοτήτων Α 6374 (περί τα μέσα του 4ου αι. π.Χ.)

ΠΕΝΤΑΘΛΟΝ

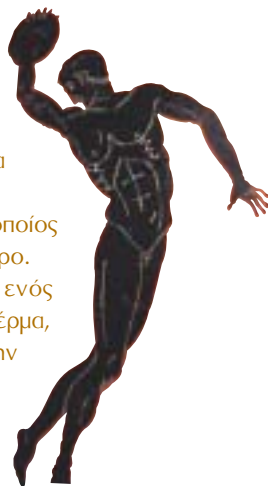
Ο πενταθλητής εθεωρείτο πρότυπο του αθλητικού ιδεώδους καθώς συνδύαζε δύναμη, ταχύτητα, αντοχή, δεξιότητες και ευκινησία, ικανότητες που για να συντονισθούν, απαιτούν τόσο πνευματικά όσο και ψυχικά χαρίσματα. Σύμφωνα με τον μύθο το αγώνισμα το καθιέρωσε ο Ιάσωνας.

Το πένταθλο αποτελούσαν τα εξής πέντε αθλήματα:

- α) **Δρόμος:** Οι αθλητές έτρεχαν ένα στάδιο.
- β) **Άλμα:** Πρόκειται για άλμα εις μήκος που γινόταν με τη βοήθεια αλτήρων (λίθινοι ή μεταλλικοί ελλειψοειδείς δίσκοι), που ο αλτής τούς πετούσε λίγο πριν πατήσει στο έδαφος. Η χρήση αλτήρων δεν ήταν υποχρεωτική. Το άλμα γινόταν σε σκάμμα με μαλακό χώμα για να αποτυπώνονται τα πόδια του αλτή.
- γ) **Δίσκος:** Οι αθλητές χρησιμοποιούσαν τον ίδιο δίσκο, ο οποίος ήταν λίθινος ή μεταλλικός, με συγκεκριμένο βάρος και διάμετρο.
- δ) **Ακόντιο:** Είχε μήκος περίπου 1,5-2 μέτρα και πάχος ενός δακτύλου. Στη ρίψη του ακοντίου βοηθούσε μία θηλειά από δέρμα, η αγκύλη, δεμένη στο κέντρο βάρους του ακοντίου, μέσα στην οποία περνούσαν τα δύο δάχτυλα του αθλητή. Τα υπόλοιπα τρία δάχτυλα κρατούσαν το ακόντιο.
- ε) **Πάλη.**

Η σειρά των αθλημάτων εκτός της πάλης, που ήταν πάντοτε τελευταία, αμφισβητείται. Οι ερευνητές συμφωνούν ότι το άλμα, ο δίσκος και το ακόντιο δεν υπήρχαν ως ανεξάρτητα αθλήματα αλλά μόνον ως τμήμα του πένταθλου. Στους παναθηναϊκούς αμφορείς εικονίζονται συνήθως ένας έως τέσσερις αθλητές και μόνον σε αγώνα άλματος, δίσκου, και ακοντίου ενώ ποτέ σε αγώνα πάλης ή δρόμου. Οι ερευνητές διαφωνούν για το πώς ακριβώς γινόταν η βαθμολογία του συνολικού αθλήματος.

Βραβεία: Παις 30 🏆 Έφηβος 40 🏆 Άνδρας 60 🏆

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Νάπολη, Museo Archeologico Nazionale Inv. 86333 (περί το 430 π.Χ.)

Παναθηναϊκός αμφορέας, Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο GR 1842. 3-14.1
BM Catalogue of Vases B 134 (περί το 520-500 π.Χ.)

Τα αγωνίσματα πάλη, πυγμή και παγκράτιο αποκαλούνταν βαρέα αθλήματα και συχνά δεν μπορούμε να τα ξεχωρίσουμε στις παραστάσεις των αγγείων. Μερικές φορές αναγράφεται στο αγγείο ο τύπος του αθλήματος. Τα ζεύγη των αντιπάλων καθορίζονταν με κλήρο. Συνήθως στα αγγεία εικονίζεται εκτός από τον διαιτητή (ο οποίος κρατάει τη ράβδο της επίπληξης) και άλλη μία μορφή, ο έφεδρος αθλητής, που περιμένει τη σειρά του να αγωνισθεί με τον νικητή.

ΠΑΛΗ

Αγώνας πάλης συναντάται συχνά σε παραστάσεις με μυθολογικά θέματα. Σύμφωνα με τον μύθο ο Θησέας έμαθε την πάλη από την Αθηνά, ή την εφεύρε ο ίδιος νικώντας τον ληστή Κερκύωνα κατά το ταξίδι του προς την Αθήνα. Προστάτης της πάλης εθεωρείτο ο Ηρακλής.

Η πάλη ήταν ένα άθλημα βασικό για την εκπαίδευση των νέων και παράλληλα πάρα πολύ διαδεδομένο. Από την πάλη πήρε το όνομά της η παλαιάστρα. Το αγώνισμα περιελάμβανε πολλές λαβές και διακρινόταν στην “ορθία πάλη” και στην “κάτω πάλη”, όπως φαίνεται στις δύο εικόνες. Νικητής ανακηρύσσονταν αυτός που έριχνε κάτω τον αντίπαλό του στις τρεις από τις πέντε πτώσεις.

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 20046 (360/59 π.Χ.)

Βραβεία: Παις 30 🏆 Έφηβος 40 🏆 Άνδρας 60 🏆

Παναθηναϊκός αμφορέας, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 20044 (360/59 π.Χ.)

Πύγμα

Το άθλημα αποτελείτο από πολλά χτυπήματα, τα περισσότερα από τα οποία ήταν προς το κεφάλι και τον λαιμό του αντιπάλου. Χαρακτηριστικό στοιχείο της πυγμαχίας αποτελούσαν οι πυκτικοί ιμάντες. Αναφέρονται για πρώτη φορά στον Όμηρο. Πρόκειται για ιμάντες από δέρμα που τυλίγονταν γύρω από το χέρι, τον καρπό και τα δάχτυλα του πύκτη. Αρχικά “μειλίχαι”, αργότερα “σφαίραι” και στη συνέχεια “οξείς”, γίνονταν σκληρότεροι και πιο επικίνδυνοι με το πέρασμα του χρόνου. Μερικές φορές και οι παγκρατιαστές φορούσαν πυκτικούς ιμάντες. Στον αγώνα δεν υπήρχε περιορισμός χρόνου. Ο ηττημένος παραδεχόταν την ήττα του υψώνοντας τον δείκτη του χεριού, κατά τη χαρακτηριστική χειρονομία της απαγόρευσης, όπως φαίνεται και στην παράσταση της εικόνας.

Βραβεία: Παις 30 🏆 Έφηβος 40 🏆 Άνδρας 60 🏆

Λεπτομέρεια από ερυθρόμορφο αμφορίσκο παναθηναϊκού σχήματος, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αρχές 5ου αι. π.Χ.)

Ψευδοπαναθηναϊκός αμφορέας, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 447 (περί το 500 π.Χ.)

ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΝ

Πρόκειται για συνδυασμό πάλης και πυγμής που ο αγώνας συνεχίζεται στο έδαφος, μέχρι την παράδοση του ενός από τους δύο αντιπάλους. Σύμφωνα με τον μύθο πάλι ο Θησέας δημιούργησε το άθλημα: νίκησε τον Μινώταυρο συνδυάζοντας πάλη και πυγμή. Στο παγκράτιο επιτρέπονταν όλα τα χτυπήματα εκτός από το δάγκωμα, και το χτύπημα στα μάτια. Δεν διακρίνεται εύκολα από την πάλη και την πυγμή, στις παραστάσεις των αγγείων. Σε κάποιες περιπτώσεις και οι παγκρατιαστές φορούσαν πυκτικούς ιμάντες, όπως φαίνεται στο αγγείο της εικόνας.

Βραβεία: Παις 40 🏆 Έφηβος 50 🏆 Άνδρας 70 🏆

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (332 π.Χ.)

Παναθηναϊκός αμφορέας, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 20045 (360/59 π.Χ.)

ΙΠΠΙΚΑ ΑΘΛΗΜΑΤΑ

Τα ιππικά αθλήματα ήταν για την Αθήνα τα αρχαιότερα και συνδέονταν με την ίδρυση των αγώνων στα Παναθήναια. Κάποια από αυτά γίνονταν στην Αρχαία Αγορά, τα περισσότερα όμως γίνονταν στον Ιπποδρόμο κοντά στο Νέο Φάληρο. Η ακριβής τοποθεσία του Ιπποδρόμου δεν έχει εντοπισθεί. Επρόκειτο για αγώνισμα κατ'εξοχήν αριστοκρατικά, καθώς άλογα μπορούσαν να έχουν, να τρέφουν και να εκπαιδεύουν, μόνον πλούσιοι. Ορισμένα από τα αγώνισμα ήταν ανοιχτά σε όλους, ενώ κάποια άλλα μόνον σε Αθηναίους πολίτες. Τέτοια ήταν ο αποβάτης αγώνας, ο έφιππος στοχαστικός ακοντισμός και η ανθιππασία. Οι ιππικοί αγώνες χωρίζονταν και με βάση την ηλικία και το φύλο των αλόγων. Ο νιόχος και ο ιππέας έτρεχαν για λογαριασμό του ιδιοκτήτη του αλόγου, ο οποίος και έπαιρνε το βραβείο. Έτσι βραβείο μπορούσαν να πάρουν και γυναίκες.

ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΑ

Οι ιππείς ίππευαν γυμνοί χωρίς σπιρούνια ή σέλα και κρατούσαν νηία και μαστίγιο. Ο αγώνας "τελείων κελήτων", δηλαδή ώριμων αλόγων αντιστοιχούσε σε έξι γύρους του Ιπποδρόμου. Αγώνες γίνονταν επίσης με φοράδες, αλλά και με πουλάρια.

Βραβεία: 16 🏆

Λεπτομέρεια από αττικό μελανόμορφο κιονωτό κρατήρα, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 11706 (περί το 550-540 π.Χ.)

Παναθηναϊκός αμφορέας, Ναύπλιο, Αρχαιολογικό Μουσείο, Συλλογή Γλυμμενοπούλου 1 (περί το 530-520 π.Χ.)

ΑΡΜΑΤΟΔΡΟΜΙΑ

Πρόκειται για τον πιο θεαματικό αγώνα. Ήταν επίσης αγώνας των πλουσίων. Το άρμα είχε δύο τροχούς που έφεραν τον δίφρο, δηλαδή το σώμα του άρματος. Ο δίφρος κατέληγε στο επάνω μέρος, σε άντυγες στις οποίες μπορούσε να κρατηθεί ο ννίοχος. Τα άλογα ζεύονταν στο άρμα με τη βοήθεια ενός γερού ξύλου, του ρυμού που συνδεόταν στο κέντρο του άξονα των τροχών. Στις παραστάσεις των αγγείων ο ννίοχος συνήθως έχει γένια, φορά μακρύ χιτώνα και κρατάει τα πνία των αλόγων καθώς και μακρύ ραβδί με κάποιου είδους μαστίγιο στο άκρο.

Αρματοδρομία με δύο άλογα: Το άρμα που συρόταν από δύο άλογα λεγόταν “συνωρίς” και η απόσταση που έπρεπε να διανύσει ήταν οκτώ γύροι του Ιπποδρόμου.

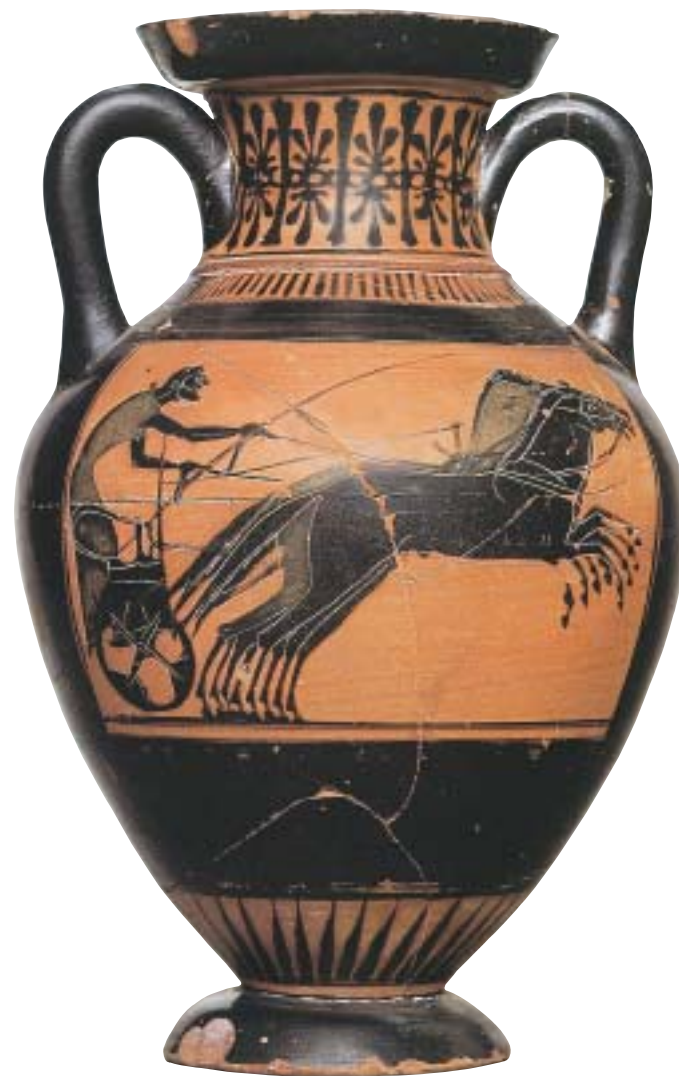
Αρματοδρομία με τέσσερα άλογα: Το άρμα που συρόταν από τέσσερα άλογα λεγόταν “τέθριππο” και η απόσταση που έπρεπε να τρέξει ήταν δώδεκα γύροι του Ιπποδρόμου.

Βραβεία: Με άλογα 140 🏆

Με πουλάρια 40 🏆

Λεπτομέρειες από αττική μελανόμορφη πυξίδα, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 18577 (περί το 510-500 π.Χ.)

Ψευδοπαναθηναϊκός αμφορέας, Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς P. 24661 (περί το 500 π.Χ.)

ΑΠΟΒΑΤΗΣ ΑΓΩΝΑΣ

Πρόκειται για ένα αγώνισμα, που σύμφωνα με την παράδοση καθιερώθηκε από τον τοπικό ήρωα Εριχθόνιο, στον οποίο αποδίδεται και η εφεύρεση του άρματος. Σύμφωνα με τον μύθο ο Εριχθόνιος εμφανίσθηκε στην ίδρυση των Παναθηναίων ως αρματοδρόμος έχοντας δίπλα του έναν ένοπλο πολίτη.

Ο αγώνας διεξαγόταν ως εξής: Τέθριππα άρματα με νήοχο και οπλίτη συναγωνίζονταν στο τρέξιμο. Κατά τη διάρκεια του δρόμου ο οπλίτης κατέβαινε και ξαναανέβαινε στο άρμα που έτρεχε. Νήοχος και οπλίτης ήταν ισοδύναμοι και έπαιρναν χωριστά έπαθλα.

Ο αγώνας γινόταν στην Αρχαία Αγορά, στον “αρχαίο δρόμο” μέχρι το Ελευσίνιο και αποτελούσε έναν από τους θεαματικότερους αγώνες.

Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, Malibu, J. Paul Getty Museum 79. A E.147 (340/39 π.Χ.)

Παναθηναϊκός αμφορέας, Malibu, J. Paul Getty Museum 79. A E.147 (340/39 π.Χ.)

ΑΝΘΙΠΠΑΣΙΑ

Το αγώνισμα γινόταν μεταξύ των δέκα φυλών. Οι ιππείς των πέντε φυλών σε σειρά αντιμετώπιζαν τους ιππείς των υπολοίπων πέντε σε μία εικονική ιππομαχία, όπου η μία ομάδα συντονισμένη και με μεγάλη ταχύτητα περνούσε ανάμεσα στην άλλη. Ο αγώνας γινόταν στον Ιππόδρομο.

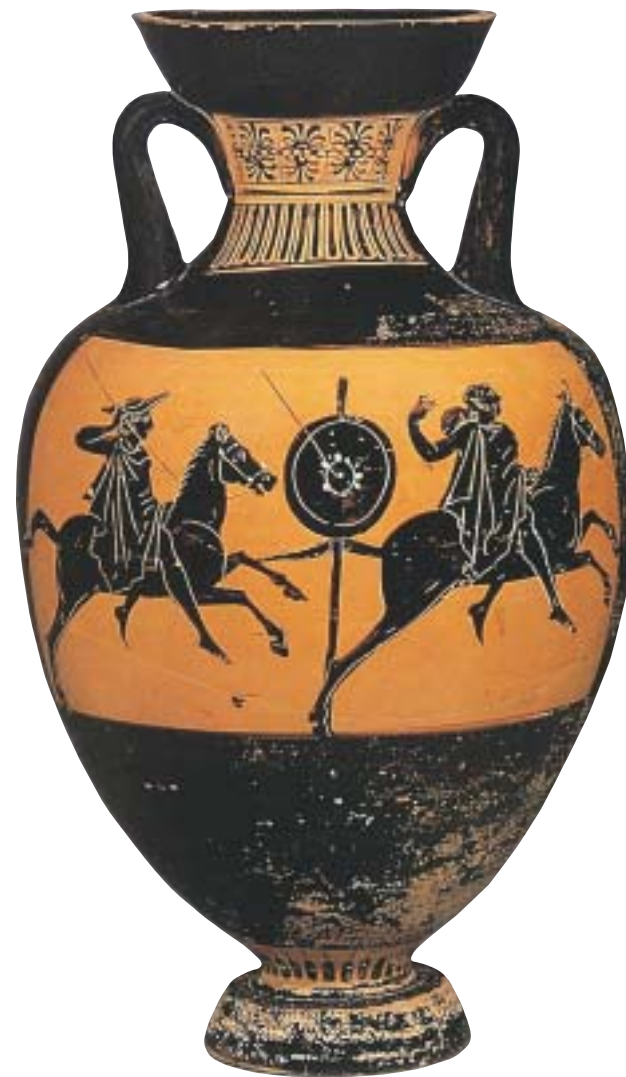
Τμήμα αναθηματικού αναγλύφου νίκης «ἐπ' ἀνθιππασίῃ», Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς I 7167 (αρχές 4ου αι. π.Χ.)

ΕΦΙΠΠΟΣ ΣΤΟΧΑΣΤΙΚΟΣ ΑΚΟΝΤΙΣΜΟΣ

Ο ιππέας, ενώ το άλογο κάλπασε, έριχνε το ακόντιο στον στόχο. Ο στόχος ήταν συνήθως μία ασπίδα στημένη στην κορυφή ενός ιστού. Το αγώνισμα απαιτούσε ιδιαίτερη δεξιότητα και είχε άμεση σχέση με τις πολεμικές ασκήσεις. Στο αγγείο της εικόνας οι ιππείς φορούν χλαμύδα και πέτασσο.

Βραβεία: 5 🏆

Παναθηναϊκός αμφορέας, Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο GR 1903.2-17.1 (περί το 400 π.Χ.)

ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ

Οι αγώνες αυτοί γίνονταν κατά φυλές και μπορούσαν να λάβουν μέρος μόνον Αθηναίοι πολίτες. Αποτελούσαν εξέλιξη παραδοσιακών πομπών και πολεμικών χορών. Για τους περισσότερους προβλεπόταν ειδική χορηγία. Καθώς τα βραβεία ήταν βόδια και χρήματα, δεν υπάρχουν παναθηναϊκοί αμφορείς με αυτά τα αγωνίσματα.

ΕΥΑΝΔΡΙΑ

Το αγώνισμα αυτό απαιτούσε φυσική ομορφιά, ικανότητες και δύναμη. Εμπειρείε κάποια πομπή, αλλά δεν γνωρίζουμε σε τι ακριβώς συνίστατο ο αγώνας, στον οποίο κάθε φυλή μετείχε με ορισμένους άνδρες που διακρίνονταν για τα παραπάνω προσόντα.

Βραβεία: Η νικήτρια φυλή έπαιρνε ένα βόδι και 100 δρχ.

Τμήμα βάσης αναθήματος του Ατάρβου, Αθήνα, Μουσείο Ακροπόλεως 1338 (περί το 330-320 π.Χ.)

ΠΥΡΡΙΧΕΙΟΣ ΧΟΡΟΣ

Ο Σωκράτης πίστευε ότι ο χορός είναι η καλύτερη γυμναστική και ότι ένας καλός χορευτής μπορεί να γίνει άριστος πολεμιστής. Ο πυρρίχειος χορός ήταν ομαδικός ένοπλος χορός και γινόταν και στα Μεγάλα και στα Μικρά Παναθήναια. Σύμφωνα με την παράδοση πρώτη χόρευε πυρρίκειο η θεά Αθηνά για να γιορτάσει τη νίκη των Ολύμπιων θεών εναντίον των Τιτάνων. Οι πυρριχιστές κρατούσαν όπως η Αθηνά στρογγυλή ασπίδα και ακόντιο και συνοδεύονταν από αυλητή καθώς και από διαιτητή-κριτή. Υπήρχε αγώνας για παιδιά, έφηβους και άνδρες. Προβλεπόταν χορηγία 800 δρχ. για τα Μεγάλα Παναθήναια και 700 για τα Μικρά.

Βραβεία: Η κάθε νικήτρια φυλή έπαιρνε ένα βόδι και 100 δρχ.

Αττική μελανόμορφη πέλικη, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 455 (περί το 460 π.Χ.)

ΝΕΩΝ ΑΜΙΛΛΑ

Παρά τη μεγάλη σημασία του ναυτικού για την αρχαία Αθήνα γνωρίζουμε πολύ λίγα για το άθλημα αυτό. Επρόκειτο για κάποιο είδος κωπηλατικών αγώνων που γινόταν στον Πειραιά, γύρω από το λιμάνι της Μουνιχίας. Περιελάμβανε αγώνες ταχύτητας και αγώνες εικονικής ναυμαχίας. Συμμετείχαν ομάδες εφήβων από κάθε φυλή.

1ο βραβείο: Τρία βόδια και 300 δρχ. Επιπλέον 200 δρχ. «εις ἐστίασιν»

2ο βραβείο: Δύο βόδια και 200 δρχ.

Λεπτομέρεια από στήλη με Κατάλογο Εφήβων, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 1466 (163-64 μ.Χ.)

ΛΑΜΠΑΔΗΔΡΟΜΙΑ

Η λαμπαδηδρομία γινόταν και στα Μεγάλα και στα Μικρά Παναθήναια. Υπήρχε ξεχωριστή κορηγία, η λαμπαδαρχία. Υπεύθυνος για το αγώνισμα καθώς και για όλες τις λαμπαδηδρομίες, ήταν ο Άρχων-Βασιλεύς.

Ο αγώνας συνδύαζε θρησκευτική τελετή, θέαμα και άθλημα. Σκοπός του ήταν η μεταφορά του “ιερού πυρός” από την Ακαδημία, τον βωμό του Προμηθέα, στην Ακρόπολη. Ο αναμμένος δαυλός δινόταν από τον κάθε δρομέα στον επόμενο. Σαραντα έφηβοι δρομείς, από κάθε φυλή, έτρεχαν μία απόσταση 2.500 μέτρων, δηλαδή περίπου εξήντα μέτρα ο κάθε ένας. Κέρδιζε η φυλή της οποίας ο δρομέας έφθανε πρώτος. Αυτός άναβε τη φωτιά της θυσίας στον βωμό. Ακολουθούσε παννυχίδα, δηλαδή ολονυχτία, την παραμονή της μεγάλης πομπής προς την Ακρόπολη.

Βραβεία: Η νικήτρια φυλή έπαιρνε ένα βόδι και 100 δρχ. και ο κάθε λαμπαδηδρόμος 30 δρχ. και μία υδρία.

Αττική ερυθρόμορφη πέλικη, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 16194 (περί το 425 π.Χ.)

Η πολυήμερη γιορτή των Παναθηναίων κορυφωνόταν την 28η Εκατομβαιώνος με τη μεγάλη πομπή προς την Ακρόπολη που απαθανατίστηκε στη ζωφόρο του Παρθενώνα.

Βόρεια Ζωφόρος VI-VII,
Μουσείο Ακροπόλεως

Βόρεια Ζωφόρος VIII,
Μουσείο Ακροπόλεως

Βόρεια Ζωφόρος X,
Μουσείο Ακροπόλεως

Κάποιοι από τους συμμετέχοντες στα αγωνίσματα εικονίζονται ανάγλυφα στο σπουδαίο αυτό γλυπτικό σύνολο.

Δυτική Ζωφόρος II,
Βρετανικό Μουσείο

Νότια Ζωφόρος XXXI,
Βρετανικό Μουσείο

Νότια Ζωφόρος X-XI,
Βρετανικό Μουσείο

Για τη βοήθειά τους στην ολοκλήρωση του βιβλίου οφείλονται ευχαριστίες στον καθηγητή Χ. Μπούρα, στην Προϊσταμένη της Α΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Α. Χαρέμη, στον προϊστάμενο του Επιγραφικού Μουσείου Χ. Κριτζά, στη Διευθύντρια της Συλλογής Αγγείων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Ε. Στασινοπούλου και στις αρχαιολόγους Ε. Λυγκούρη, Ε. Μωράτη και Ε. Παππή.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στους συνεργάτες του Τμήματος Ε. Καϊμάρα, Α. Λεοντή, Σ. Μαυρομμάτη, Ι. Μελέκογλου και Τ. Σουβλάκη.

Το βιβλίο αυτό μπορεί να συνδυασθεί με μία αφίσα που δείχνει το φυσικό μέγεθος ενός παναθηναϊκού αμφορέα καθώς και με μία καρτέλλα-παιχνίδι κατασκευής ενός παναθηναϊκού αμφορέα.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Οι φωτογραφίες παραχωρήθηκαν από τους παρακάτω Φορείς, στους οποίους οφείλονται ευχαριστίες:

Ευχαριστίες οφείλονται και στο Ελληνικό τμήμα του I.C.O.M.

Α΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Ε.Π.Κ.Α.): Μουσείο Ακρόπολης (φωτ. σελ. 34, 38) - Μουσείο Αρχαίας Αγοράς (φωτ. σελ. 29, 32) • Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (φωτ. εξωφύλλου καθώς και σελ. 1, 6, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 35, 36, 37) • Επιγραφικό Μουσείο (φωτ. σελ. 2) • Γ΄ Ε.Π.Κ.Α. (φωτ. σελ. 17) • Δ΄ Ε.Π.Κ.Α., Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου (φωτ. σελ. 27) • ΙΓ΄ Ε.Π.Κ.Α., Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου (φωτ. σελ. 3) • Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (φωτ. σελ. 9, 19, 24, 33) • Παρίσι, Musée du Louvre (φωτ. σελ. 16) • Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art (φωτ. σελ. 4, 11, 13, 15) • Νάπολη, Museo Archeologico Nazionale (φωτ. σελ. 18) • Malibu, J. Paul Getty Museum (φωτ. σελ. 31)

Φωτογραφία εξωφύλλου: Παναθηναϊκός αμφορέας, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 20048 (363/62 π.Χ.)

Επιμέλεια κειμένων: Ε. Καϊμάρα

Καλλιτεχνική επιμέλεια: AltSys

Διαχωρισμοί: Δ. Πλέσσας

Εκτύπωση: Τσάκος-Μπένου-Καμαράδου

ISBN: 960-214-234-0

© 2003 Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης - Τομέας Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης & Κ. Χατζηασλάνη

Τα αναστηλωτικά έργα στα μνημεία της Ακρόπολης συγχρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

